

AMFORE ROMANE DE MARE CAPACITATE. CONSIDERAȚII TIPOLOGICE

de ANDREI OPAIȚ

În cele ce urmează ne propunem să facem unele considerații privind evoluția tipologică a trei tipuri de amforă frecvent întâlnite în epoca romană atât în lumea davelor getice de la est de Carpați ¹ cât și în spațiul istro-pontic². Deși nu toate exemplarele analizate provin din contexte arheologice sigure, vom căuta ca pornind de la acele amfore datate cu destulă certitudine, prin analiza modificărilor de formă, să alcătuim o schiță evolutivă tipologică.

Primele două tipuri sînt de mari dimensiuni, executate dintr-o argilă destul de asemănătoare, dar unele particularități în modelarea buzei, gîtului, modul de amplasare a toartelor, precum și forma corpului ne-au determinat să le separăm totuși în două tipuri.

TIPUL I

Pasta este de culoare orange-cărămizie, uneori cu miezul de culoare cenușie, cu particule albe (calcar ?) și bobite violet (oxid de fier ?).

Cea mai timpurie variantă pare să fie reprezentată de o amforă descoperită la Aegyssus ³ (fig. 1/1 a, b). De asemenea această variantă apare și în davele getice de la Poiana-Tecuci, Brad-Roman și Răcătău-Bacău. Buza este răsfrîntă spre exterior și îngroșată la partea exterioară. Toarta, ovală în secțiune, cade pe mijlocul umărului. Gîtul este cilindric și prezintă la partea superioară o linie incizată în pasta crudă. Corpul este aproape ovoidal, cu diametrul maxim în partea superioară, îngustîndu-se treptat spre baza care se termină cu un picioruș conic. Capacitatea acestei variante oscilează între 60 și 80 l⁴. Această variantă se poate data probabil în primii ani ai erei noastre.

A doua variantă este reprezentată de o amforă care provine din dawa de la Răcătău ⁵ (fig. 1/3 a,b). Buza este rulată spre exterior, toartele

¹ Adresez și pe această cale cele mai alesc mulțumiri lui A. Vulpe, M. Nicu, V. Ursache și V. Căpitanu, care mi-au permis să studiez, să desenez și să fotografiez amforele descoperite la Poiana-Tecuci, Brad-Roman și Răcătău-Bacău.

² Mulțumesc și pe această cale lui A. Rădulescu, directorul Muzeului de Istorie și Arheologie Constanța, pentru permisiunea de a studia, desena și fotografia amforele aflate în colecția acestui muzeu.

³ A. Opaîț, *Un depozit de amfore descoperit la Aegyssus*, sub tipar.

⁴ Capacitățile tuturor amforelor indicate în text au fost determinate prin calcul matematic.

⁵ V. Căpitanu, *Carpica*, 1, 1976, fig. 36/1.

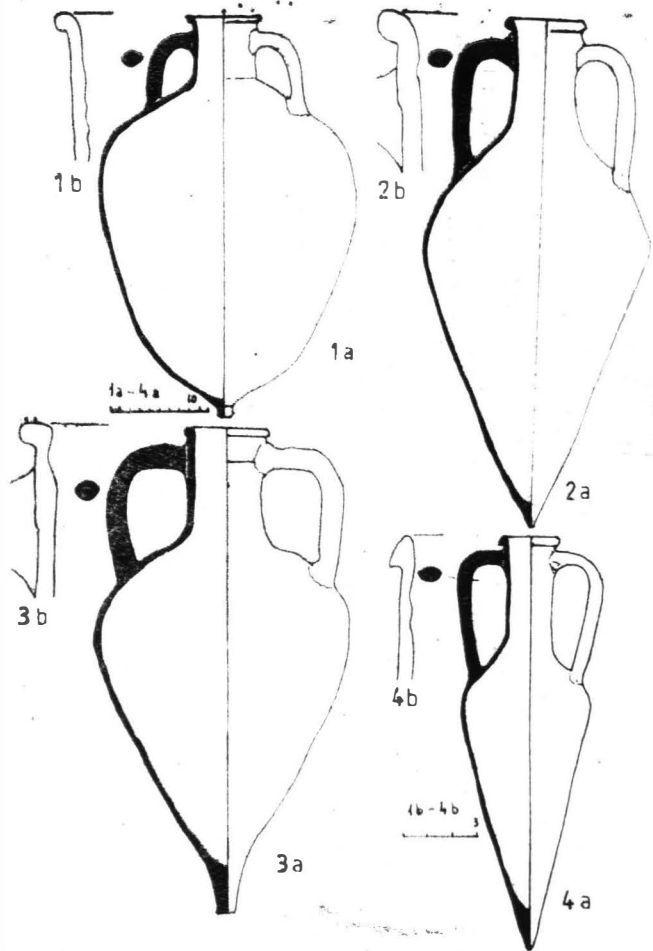

Fig. 1 Aegyssus (1 a,b); Malul Alb—Tecuci (2 a,b); Răcătău—Bacău (3 a,b); Poiana—Tecuci (4 a,b).

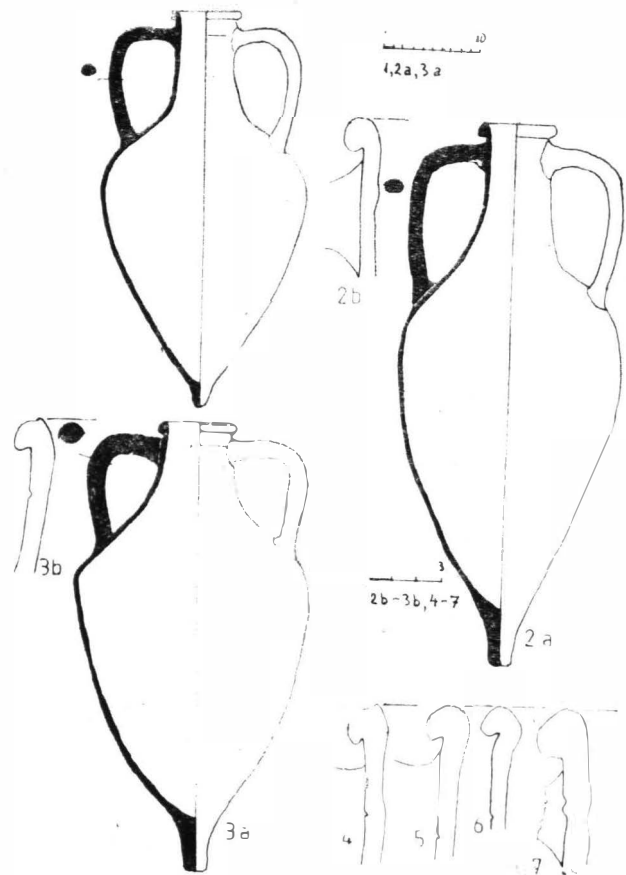

Fig. 2 Troesmis (1); Poiana—Tecuci (2-5); Aegyssus (6); Brad—Roman (7).

masive, gîtul înalt, cilindric are o incizie liniară la partea lui superioară. Capacitatea maximă este de cca 70 l. Neavînd elemente de datare sigură putem doar presupune apartenența ei la sec. I e.n.

Un corp conic, dar cu gîtul înalt, cilindric și cu buza trasă spre exterior prezintă o amforă descoperită la Malul-Alb-Tecuci (fig. 1/2 a, b). Capacitatea maximă este de cca 60 l. Probabil că amfora descoperită la Poiana ⁶ (fig. 1/4, a, b), cu un corp conic și gîtul înalt, cilindric, cu o capacitate de numai 15,5 l reprezintă o subvariantă a celei de la Malul Alb-Tecuci, fiind deci contemporane ca execuție și reprezentînd un sfert din volumul acelei amfore. Această amforă are bune analogii cu vasul descoperit la Kerci ⁷, ambele datîndu-se astfel în cursul sec. I e.n.

A patra variantă este reprezentată de amfora descoperită la Troesmis ⁸ (fig. 2/1), datată în sec. II. Buza este rotunjită, gîtul înalt, cilindric prezintă aceeași linie incizată în pasta crudă în partea superioară, zonă în care se situează și atașele superioare ale toartelor. Corpul conic se termină cu un picior masiv. Capacitatea lui este de 40 l.

Recapitulînd evoluția morfologică a tipului remarcăm în primul rînd buza trasă spre exterior și rulată, gîtul înalt, cilindric, toartele masive, corpul conic terminat cu picior masiv.

TIPUL II

Cel de-al doilea tip, așa cum arătam mai sus, nu diferă prea mult de primul. Cea mai timpurie variantă se pare că o reprezintă amfora descoperită la Poiana-Alb-Tecuci (fig. 2/2 a, b), căreia însă nu i se cunoaște contextul descoperirii pentru a putea avea un reper cronologic ferm. Credem că nu greșim prea mult dacă o plasăm către sfîrșitul sec. I î.e.n. sau începutul sec. I e.n. Buza este rulată spre exterior, toartele masive, aproape dreptunghiulare în secțiune. Gîtul înalt se lărgeste treptat spre bază, confundîndu-se cu umerii abrupti. Corpul ovoidal se termină cu un picior masiv. Capacitatea maximă este de 78 l. Modul în care este rulată buza, precum și gîtul tronconic ne determină să nu o atribuim primului tip. Aceste caracteristici vor fi definitorii pentru acest nou tip.

Celei de-a doua variante sîntem înclinați să-i atribuim două amfore aflate în colecția Muzeului de Arheologie Constanța ⁹ (fig. 3/1, a, b; 3/2). Deși contextul descoperirii indică sec. II—III credem că aceste amfore s-ar data mai bine în sec. I e.n., ele ajungînd în mormîntul tomitan în secolul următor probabil ca urmare a îndelungatei lor întrebuintări. Ambele sînt de mare capacitate, una avînd cca 67 l (fig. 3/2), cealaltă cca 62 l (fig. 3/1). Un fragment de gură, care probabil aparține tot acestei variante, a fost descoperit și în dăva de la Brad-Roman (fig. 2/7).

De la Aegyssus provin mai multe fragmente de gură de amforă, dintre care unul se poate data bine la mijlocul sec. I e.n. ¹⁰ (fig. 2/6). Remarcăm la acest fragment buza rulată spre exterior, precum și o mică șanțuire

⁶ Piesa se află în Muzeul de Istorie Tecuci, inv. nr. 6117.

⁷ I. V. Zeest, MIA, 83, 1960, p. 111, tip 69, pl. 29/69, datată în sec. I e.n.

⁸ A. Opaît, Peuce, 9, 1980, p. 308, tip X, pl. X/2, XV/1.

⁹ A. Rădulescu, Pontica, 9, 1976, p. 103—104, pl. III/3,3 a.

¹⁰ Materialele au fost recuperate în timpul săpării fundațiilor noului pavilion al muzeului, săpătura edilitară fiind supravegheată de noi.

la partea inferioară a buzei, care la variantele precedente nu exista. În pasta crudă a gitului s-a incizat de asemenea o linie. O amforă întregă descoperită la Poiana-Tecuci (fig. 2/3 a, b), precum și alte două gituri de amforă provenind tot din aceeași așezare (fig. 2/4, 5), prezintă toate buza rulată spre exterior, cu șanțuirea mai mult sau mai puțin pregnantă dedesubtul ruloului. Iar amfora întregă observăm că gitul este ceva mai scund decât la amforele din Tomis ale variantei precedente. Capacitatea amforei din Poiana-Tecuci este de cea 78 l. Cronologic credem că această amforă ar putea fi plasată în a doua jumătate a sec. I e.n.

Varianta pe care o propunem pentru sfârșitul sec. I și eventual prima jumătate a sec. II este un exemplar descoperit la Ostia¹¹ (fig. 3/3). Deși autoarea nu-i cunoaște contextul descoperirii, sîntem înclinați spre o asemenea datare ca urmare a modificărilor morfologice surprinse la această amforă: buza continuă a fi rulată spre exterior, dar gitul este vizibil mai scund față de celelalte variante. Aceeași linie incizată în pasta crudă se observă și pe gitul acestei amfore. Toarele masive sînt puternic arcuite, depășind puțin linia gurii. În rest forma corpului are puternice asemănări cu varianta de la Poiana-Tecuci, desigur însă că dimensiunile sînt mult diminuate, capacitatea maximă a vasului fiind de cea 53 l. Un exemplar asemănător, datat la mijlocul sec. II e.n. pare să fie și cel descoperit la Knossos¹².

Pentru cea de-a cincea variantă propunem o amforă descoperită la Callatis¹³ (fig. 4/1 a, b). Buza teșită puternic, oblic, spre exterior, prezintă spre partea ei inferioară trei șanțuiri în formă de jgheaburi. Toarele masive, cu multe nervuri mediane, longitudinale, se arcuiesc, dar rămîn sub linia gurii. Corpul ovoidal se termină cu un picior masiv. Pe corp își face apariția pentru prima dată canelurile, amplasate la partea superioară și inferioară a sa. Capacitatea acestei amfore este de cea 114 l, existînd probabil amfore cu capacități și mai mari în cadrul acestei variante¹⁴. Contextul descoperirii îl determină pe autorul ei să dateze amfora în sec. II—III¹⁵, ceea ce ne face să credem că nu greșim dacă lîmităm perioada ei de fabricare la cea de-a doua jumătate a sec. II sau începutul sec. III.

Varianta care ocupă mijlocul și cea de-a doua jumătate a sec. III are buza tronconică, cu două șanțuiri pe latura exterioară. Gitul este înalt, tronconic, toarele au striuri longitudinale pe partea lor exterioară. Corpul ovoidal, decorat cu caneluri largi în partea sa superioară și inferioară se termină cu un picior masiv (fig. 4/2 a, b). Amfora este frecvent întilnită în lumea romană din bazinul Mediteranei orientale și al Mării Negre. În Dobrogea apare la Agighiol¹⁶, Slava Cercheză¹⁷, Independența-

¹¹ Cl. Panella, BCH, suppl. XIII, 1986, p. 628, fig. 26.

¹² J. W. Hayes, The Annual of the British School of Archaeology at Athens, 78, 1983, p. 155, tip 39, fig. 25/91.

¹³ C. Iconomu, Pontica, 1, 1968, p. 247, 250, fig. 12, 13.

¹⁴ C. Iconomu, *op. cit.*, nu dă decît dimensiunile amforei mai mici (fig. 12), singura pe care am reușit să o fotografiez în muzeul conștanțean; cea de-a doua pare a fi mult mai mare (fig. 13 a autorului).

¹⁵ *Ibidem*, p. 250.

¹⁶ A. Opaîț, *op. cit.*, p. 308—310, pl. X/4, XV/3.

¹⁷ Inedită, din sîpăturile noastre.

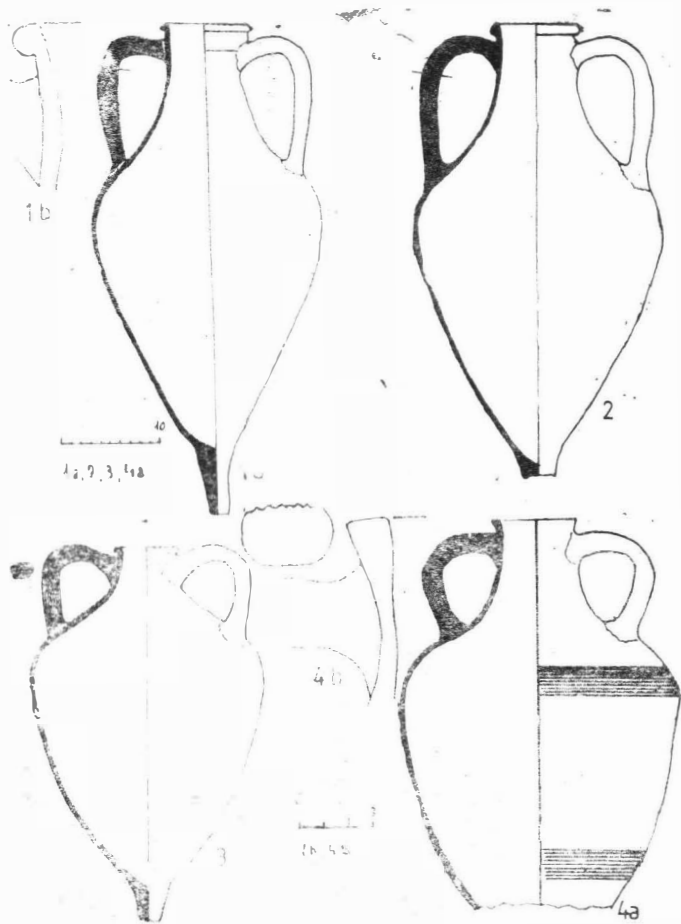

Fig. 3 Tomis (1 a,b-2); Roma (3, Cl. Panella, *op. cit.*, fig. 26);
Histria (4 a,b).

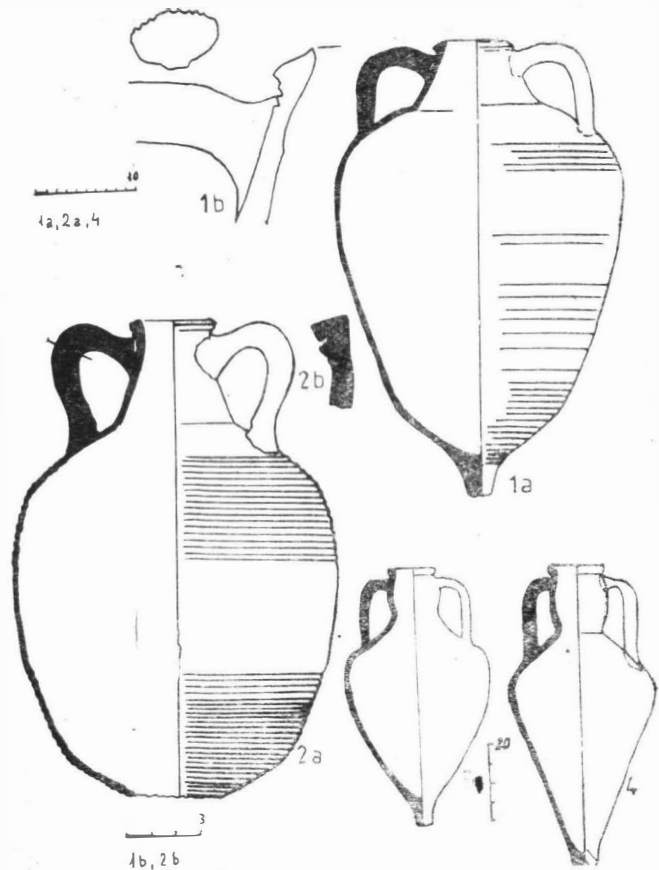

Fig. 4 Callatis (1 a,b); Agighiol (2 a,b); Nordul Mării Negre
(3, 4, I. V. Zeest, *op. cit.*, pl. 13/28, 14/21).

Murighiol¹⁸; de asemenea este întâlnită în Nordul Mării Negre¹⁹ și la Atena²⁰, Corint²¹, Knossos²², Roma²³.

Cea de-a șaptea variantă, cu care își încheie evoluția acest tip, este frecvent întâlnită în Dobrogea antică (fig. 3/4 a,b). Amfora își păstrează dimensiunile mari, are o gură largă, buza tronconică în secțiune, de cele mai multe ori teșită oblic spre interior, iar atunci când este orizontală are o mică nervură la partea ei superioară. Gîtul înalt, tronconic, toartele masive, arcuite, au pe suprafața superioară striuri mediane, longitudinale. Corpul ovoidal se termină cu un picior masiv. Canelurile de pe corp ocupă tot partea superioară și inferioară a acestuia. Remarcabil este și pragul care apare între zona de sfîrșit a umerilor și începutul corpului. Aici probabil că se realiza unirea celor două părți, care erau inițial executate separat. Recipientele acestei variante sînt descoperite pe niveluri din a doua jumătate a sec. IV — prima jumătate a sec. V la Babadag-Topraichioi²⁴, din a doua jumătate a sec. V la Independența-Murighiol și Șacidava²⁵ iar din sec. VII la Dinogetia²⁶, Tropaeum Traiani²⁷. Un exemplar aproape complet se află la Histria dar nu-i cunoaștem condițiile de descoperire²⁸.

Din prezentarea variantelor acestui tip se observă cum, în linii generale, caracterele morfologice rămîn constante. Mici diferențe pot fi totuși reliefate. Buza rulată spre exterior pînă la mijlocul sec. II, devine în secolele următoare tronconică. Toartele masive, aproape dreptunghiulare în secțiune în primul secol, devin treptat ovale primind la partea lor exterioară un șir de striuri longitudinale. Gîtul tronconic, mai înalt în primul secol, devine mai scund în sec. II pentru a se reinălța în secolele următoare. Corpul ovoidal, terminat cu un picior masiv prezintă în primul secol o tendință mai mare spre conicitate, pentru ca din sec. II partea lui inferioară să devină ceva mai plină. În acest moment apar și canelurile pe partea superioară și inferioară a corpului, lăsîndu-se în general neacoperită zona centrală; ele se înmulțesc pe varianta de la mijlocul sec. III și se reduc pe cea din sec. IV—VI.

TIPUL III

Pasta este de culoare roz, foarte rar cărămizie, fină, dură, compactă, cu rare bobite violet, cuarț fin pisat, angobă proprie.

Originile acestui tip probabil că sînt sinopeene. Variantele epocii elenistice au fost prezentate de I. V. Zeest în amplul studiu consacrat

¹⁸ Inedită, săpături coordonate de colectivul M. Zahariade, Al. Suceveanu, A. Opaîț, C. Opaîț, Fl. Topoleanu.

¹⁹ I. V. Zeest, *op. cit.*, p. 114 pl. 33/80.

²⁰ H. S. Robinson, *The Athenian Agora V. Pottery of the Roman Period*, Princeton, 1959, p. 69, K 115.

²¹ Ch. K. Williams, O. H. Zervos, *Hesperia*, 52, 1, 1983, p. 15, pl. 7/27.

²² J. W. Hayes, *op. cit.*, p. 155, fig. 25/90.

²³ Cl. Panella, *op. cit.*, p. 628.

²⁴ Inedite, din săpăturile noastre și ale lui M. Zahariade.

²⁵ C. Scorpan, *Pontica*, 6, 1973, p. 288, fig. 36/4.

²⁶ I. Barnea, *Dacia*, N.S., 10, 1966, p. 244, 257, fig. 8/6; 13/1; 15/6—7.

²⁷ I. B. Cătănciu—Al. Barnea, în *Tropaeum Traiani I. Cetatea*, București, 1979, p. 190, fig. 168/3.7.

²⁸ Inedită, în muzeul cetății Histria, inv. nr. V—35141.

ambalajului ceramic din Bosfor ²⁹ (fig. 4/3, 4). Ne vom opri totuși asupra variantei din sec. I î.e.n. ³⁰ la care se remarcă îndeosebi gîtul umflat și baza ascuțită, torsionată (fig. 4/4).

Varianta care ar putea aparține sec. I e.n. a fost descoperită la Straja (jud. Constanța) (fig. 5/1 a, b). Remarcăm la acest recipient buza puternic evazată spre exterior și gîtul care continuă a fi umflat. Toarta este masivă, aproape rotundă în secțiune. Capacitatea maximă a acestei amfore este de cca 51 l ³¹.

Varianta care din punct de vedere morfologic ar putea aparține sec. II e.n. apare la Purat ³². Pasta continuă a fi de culoare roz. Gîtul este umflat, toartele rotunde în secțiune, corpul ovoidal terminat cu un picior conic separat de corp printr-o șanțuire (fig. 5/2 a, b).

Următorul moment evolutiv pare a fi marcat de amfora descoperită la Kimmerik și datată în sec. III ³³. Remarcăm la acest exemplar mai ales toarta care devine ovală în secțiune, precum și amprenta degetului din interiorul gîtului, provocată de fixarea atașelor superioare ale toartelor (Fig. 6/3).

Celei de-a doua jumătăți a sec. III, eventual începutul sec. IV, credem că-i putem atribui amforele descoperite la Knossos ³⁴ și Mirmekion ³⁵. Pasta continuă a fi roz, toartele ovale în secțiune sînt totuși mai apropiate de gît. Aceasta păstrează ușoara umflătură, precum și amprenta de deget din interiorul gîtului. Caracteristică este și zona întinsă de prindere a atașului superior al toartelor pe gîtul amforei (fig. 5/3).

Cea mai târzie variantă se pare că apare la Babadag-Topraichioi unde, pe un nivel din al doilea sfert al sec. V s-au descoperit patru exemplare fragmentare. Amfora prezintă aceeași umflătură a gîtului, precum și amprenta digitală din interiorul lui (fig. 6/1).

Observăm deci că timp de aproape un mileniu acest tip de amforă și-a păstrat aceeași pastă de culoare roz. Din punct de vedere morfologic caracterele au rămas surprinzător de constante. Gîtul și-a păstrat umflătura, toartele mult timp rotunde în secțiune devin spre final ovale, modificare însoțită și de apariția amprentei digitale din interiorul gîtului. Corpul ovoidal în epoca elenistică are o tendință spre conicitate în sec. I î.e.n. — sec. I e.n. pentru ca în secolele următoare să devină din nou ovoidal.

TIPUL IV

Pastă bej-orango, dură, cu particule albe și brune și angobă proprie. Cea mai timpurie variantă cunoscută de noi apare în necropola de la Noviodunum ³⁶. Gura este ușor evazată, buza îngroșată spre interior și diferențiată de gît printr-o șanțuire largă care creează un mic prag. Toartele sînt ovale, aplatizate la partea superioară, unde apar 4—5 nervuri mediane, longitudinale. Gîtul este scund, tronconic, iar corpul ovoidal

²⁹ I. V. Zeest, *op. cit.*, p. 90—91.

³⁰ *Ibidem*, p. 91, Tip 31, pl. 14/31.

³¹ A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 104, pl. IV/2,2 a.

³² I. V. Zeest, *op. cit.*, p. 116, tip 84, pl. 35/84 a.

³³ *Ibidem*, pl. 35/85 b.

³⁴ J. W. Hayes, *op. cit.*, p. 151, tip 26, fig. 24/67, dar este „unstratified”.

³⁵ B. F. Gaidukevici, *MLA*, 25, 1952, p. 206, fig. 12a, datate sec. III c.n.

³⁶ G. Simion, *Peuce*, 9, 1984, p. 84, pl. X11/2.

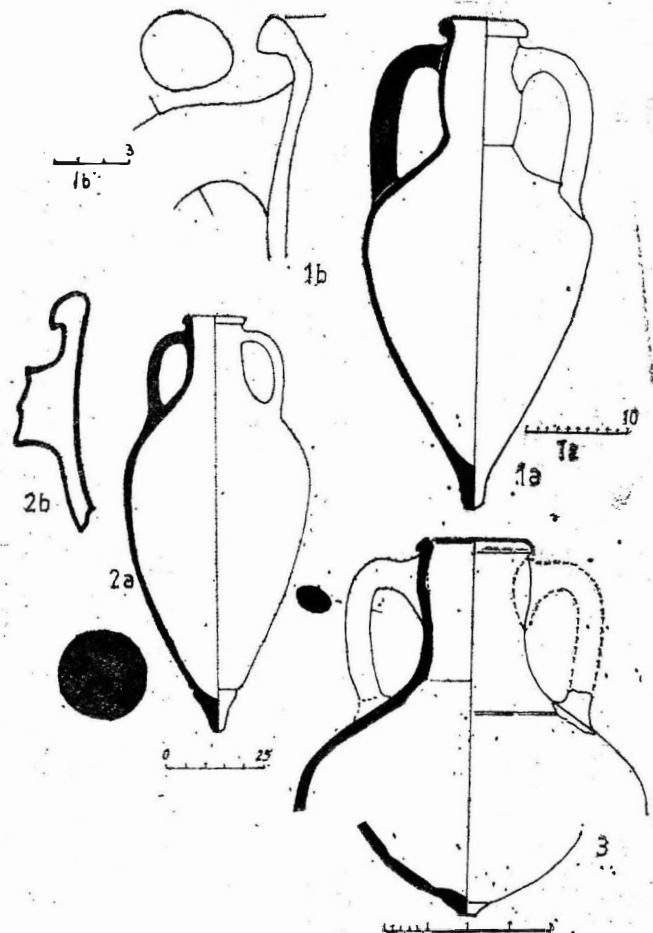

Fig. 5 Straja (1 a,b); Ilurat (2 a,b); Knossos (3, J.W. Hayes, *op. cit.*, fig. 24/67).

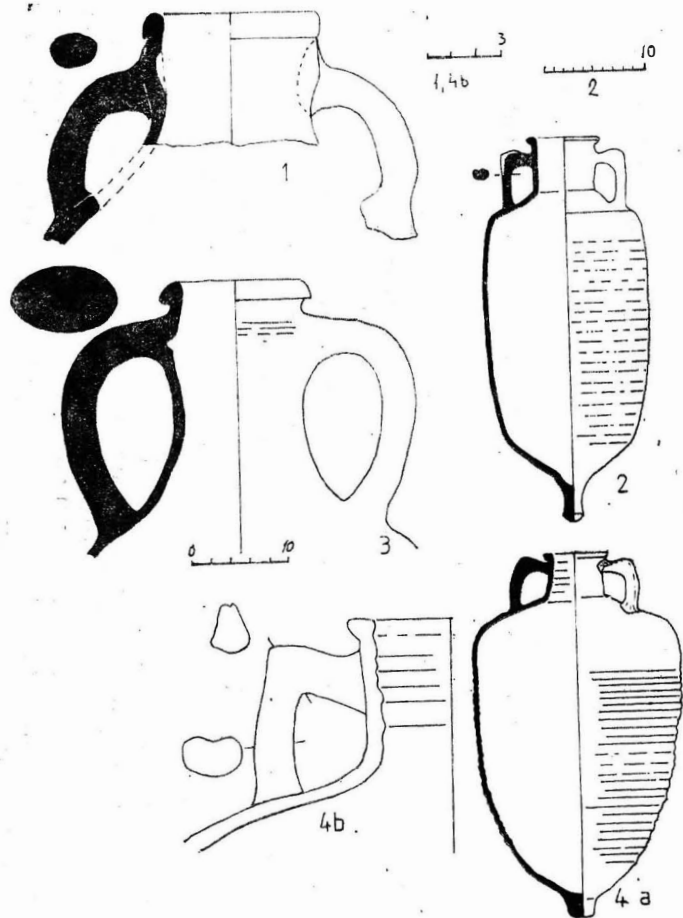

Fig. 6 Topraichioi—Babadag (1); Pompei (2—Cl. Panella, *op. cit.*, fig. 19); Kimmerik (3, I. V. Zeest, *op. cit.*, pl. 35/85 b); Tomis (4 a,b).

se termină cu o bază conică (fig. 7/3 a, b). Amfora apare într-un mormint datat cu monedă de la Hadrian, deci ar fi putut circula în prima jumătate a sec. II e.n.

Celei de-a doua jumătăți a sec. II îi aparține fragmentul de amforă descoperit la Knossos ³⁷. Remarcăm la această amforă buza care se îngroașă puternic spre exterior dar păstrează pragul pe fața interioară a ei (fig. 7/2).

Primei jumătăți a sec. III i-ar putea aparține un fragment de amforă descoperit la Nufăru (jud. Tulcea) ³⁸ și un altul de la Demetrias ³⁹. Aceste amfore au buza deopotrivă de îngroșată pe ambele fețe, o sățuire largă în interiorul acesteia și toarte ovale aplatizate în secțiune, cu nervuri la exterior. Gitul este ceva mai înalt decât la exemplarele din sec. II (fig. 7/4).

! Varianta celei de-a doua jumătăți a sec. III apare la Tomis (fig. 8/2 a, b) ⁴⁰, Tiras ⁴¹, Mirmekion ⁴², Olbia ⁴³ și Tarsus ⁴⁴. Remarcăm la aceste amfore amplasarea pragului de pe fața interioară a buzei către partea superioară a acesteia. Toarta este mai puțin aplatizată în secțiune. Gitul devine mai înalt, iar corpul ceva mai pinteos.

Variantei sec. IV îi aparțin mai multe exemplare fragmentare descoperite în cetatea de la Independența-Murighiol ⁴⁵. Remarcăm la acestea că șanțuirea din interiorul buzei este foarte mică, pe unele porțiuni ale buzei aceasta chiar lipsind (fig. 7/5).

Ultima variantă este reprezentată de un fragment de gură descoperit la Roma pe un nivel din al doilea sfert al sec. V e.n. ⁴⁶. La acest exemplar, deși de prea mici dimensiuni pentru a ne permite mai multe observații, remarcăm dispariția șanțuirii din interiorul buzei (fig. 7/1).

Volumele acestui tip sînt destul de mari. Astfel amfora datată la mijlocul sec. II de la Noviodunum (fig. 7/3 a, b) are o capacitate de cca 50 l, în timp ce amfora de la Tomis (fig. 8/2 a, b) are cca 60 l. Deoarece nu cunoaștem decât aceste exemplare întregi este greu a face aprecieri asupra evoluției capacității acestui tip. După fragmentele de gură descoperite putem aprecia că există și amfore fracționare, cum ar fi de exemplu cele de la Demetrias sau Independența-Murighiol, care au un diametru al gurii de 10 cm în timp ce celelalte amfore au diametrele gurii de 12—13,5 cm.

În continuare vom prezenta două tipuri de amfore care reprezintă descoperiri izolate, deocamdată, în Dobrogea. Considerăm utilă publicarea lor deoarece marchează noi puncte pe harta de răspindire a acestor

³⁷ J. W. Hayes, *op. cit.*, p. 147, tip 13, fig. 20 a/37, datat 160/170—180.

³⁸ Passim, colecția Muzeului Deltei Dunării, inv. nr. 40245.

³⁹ J. Eiwanger, *Demetrias IV. Keramik und Kleinfunde aus der Damokratia—Basilika*, Bonn, 1981, p. 80, pl. 61/III—540. Autorul datează fragmentul ceramic în a doua jumătate a sec. IV. Remarcăm totuși apariția mai multor exemplare ceramice în „Schicht III”, care aparțin foarte probabil sec. II—III, cum ar fi de exemplu platourile din pl. 37/III 120—123 sau amforele din pl. 60/III 502—507.

⁴⁰ A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 107, pl. V111/2, 2 a, nr. inv. 7892.

⁴¹ T. L. Samoilova, *Arheologičeskie issledovania Severozapadno Pričernomorija*, Kiev, 1978, p. 265, fig. 3/9, datat sec. III—IV e.n.

⁴² B. F. Gaidukevici, *op. cit.*, p. 180, fig. 82.

⁴³ C. M. Melenteva, *Kratkie Soobščenie*, 116, 1969, p. 25, fig. 2/3.

⁴⁴ F. F. Jones, *The Pottery*, în H. Goldman, *Excavations at Güzli Kule, Tarsus*, I, Princeton, 1950, p. 278, fig. 210/833, „unstratified”.

⁴⁵ Colecția Muzeului Deltei Dunării, inv. nr. 40244.

⁴⁶ D. Whitehouse *et alii*, *Papers of the British School et Rome*, 50, 1982, p. 69, fig. 11/154.

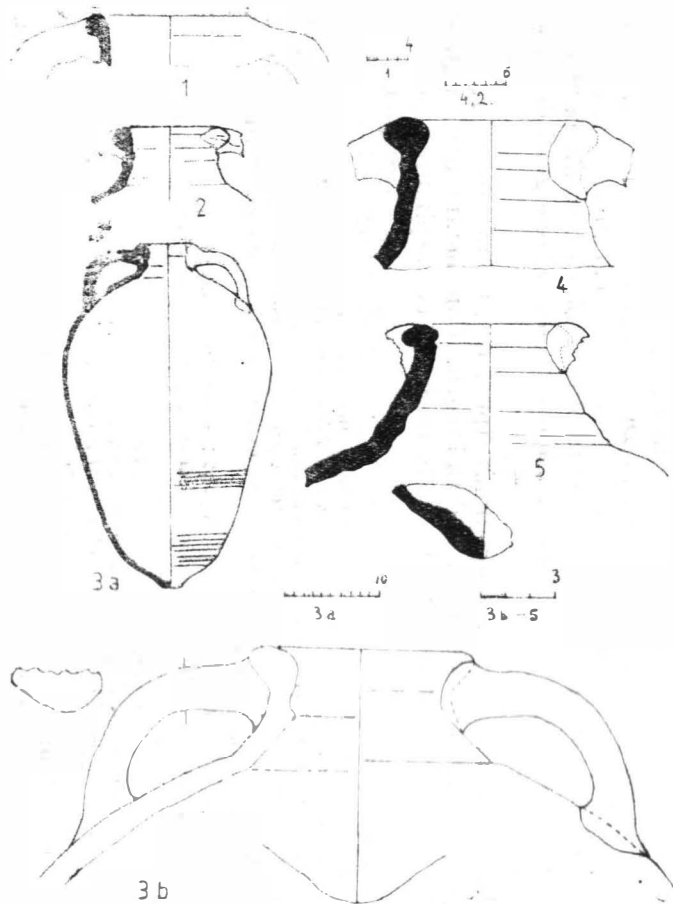

Fig. 7 Roma (1, D. Whitehouse, *op. cit.*, fig. 11/154); Knossos (2, J. W. Hayes, *op. cit.*, fig. 20a/37); Noviodunum (3 a,b); Nufâru (4); Babadag—Topraichioi (5).

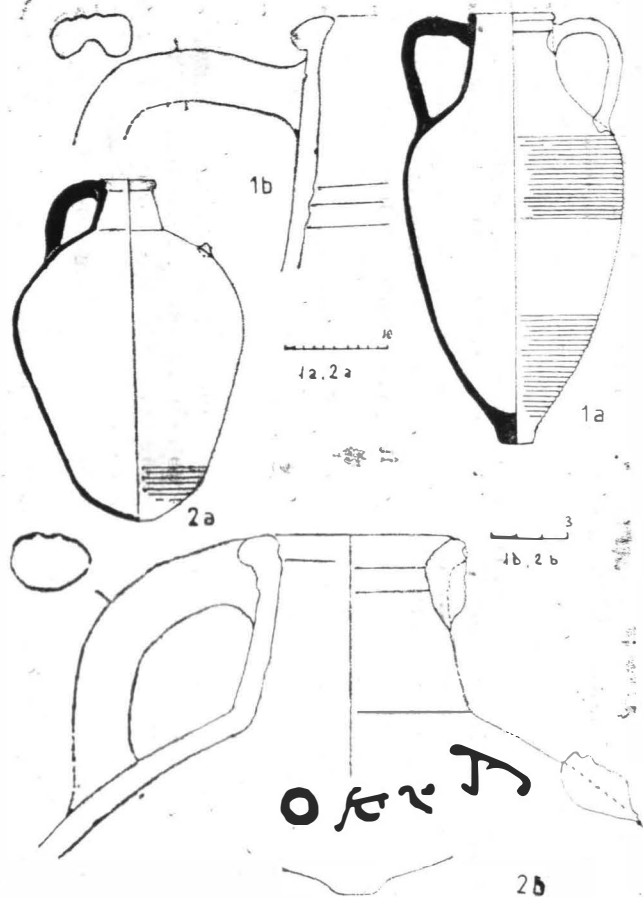

Fig. 8 Tomis (1 a,b, 2 a,b).

amfore. De asemenea, fiind exemplare întregi, ne completează cunoștințele despre morfologia acestor tipuri.

Astfel o amforă de tip Zeest 73⁴⁷ se află în Muzeul Marinei din Constanța⁴⁸. Capacitatea acestei amfore este de cca 63 l (fig. 8/1 a, b). Deși pare specifică Pontului Euxin⁴⁹, recente descoperiri indică prezența acestui tip și în Mediterana Orientală, la Knossos⁵⁰.

O altă amforă, singulară până în prezent, este și amfora descoperită la Tomis⁵¹ de tip Mau XXVII—XXVIII. Pasta este de culoare bej, fină, iar angoba proprie. Spre deosebire de varianta din sec. I e.n., de la Pompei (fig. 6/2) exemplarul tomitan, datat probabil în sec. II—III, are gitul mai îngust și corpul mai puțin cilindric (fig. 6/4 a, b). Capacitatea lui este de cca 45,8 l, cu mult superioară amforei pompeene, care are numai 36 l. Astfel, alături de locurile de descoperire ale acestui tip cunoscute din Mediterana, ca Pompei, Ostia, Atena, Berenice, Halikarnassos, Efesos, Knossos⁵² și Demetrius⁵³ mai trebuie adăugat acum și Tomis, fapt ce marchează pătrunderea produselor transportate în aceste amfore și în Marea Neagră.

În ceea ce privește conținutul pe care-l aveau amforele mai sus prezentate este greu să ne pronunțăm. Pentru aceasta ne lipsesc în primul rând analizele de laborator efectuate asupra unor reziduuri recoltate din acestea. Dacă avem în vedere marile capacități ale unor asemenea recipiente ne putem gândi la un conținut mai ușor decît vinul, cum ar fi de exemplu uleiul, cerealele sau fructele. Pentru primul produs analogia cea mai bună ne este oferită de amforele de tip Dressel 20, vase de mare capacitate⁵⁴ servind cu precădere pentru transportul uleiului.

Schița evoluției tipologice a acestor tipuri de amforă trebuie privită ca o ipoteză de lucru, ca o bază de plecare pentru viitoarele cercetări. Noile descoperiri, provenite din complexe arheologice ferm datate, vor avea o contribuție importantă la stabilirea unei evoluții tipologice mult mai precise.

CATALOG *

1 Aegyssus, Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 30434.

D. gură = 14,3; D. toartă = 4,5/3,1; D. maxim = 52; I (înălțimea) = 81; Fig. 1/1a, b.

2 Răcătău—Bacău, Muzeul de istorie Bacău, inv. nr. 8865.

Dg = 17; Dt = 5,1/4; Dm = 53; I = 99; fig. 1/3, a, b.

⁴⁷ I. V. Zeest, *op. cit.*, p. 112, p. l 30/73, datat sec. II—III.

⁴⁸ Amfora a fost scoasă din apele Mării Negre în zona Constanței de către un vas de pescuit. Mulțumim și pe această cale colegului M. Greavu de la Muzeul Marinei Constanța pentru informație, precum și pentru permisiunea de a fotografia și desena amfora.

⁴⁹ Pentru descoperirile din Nordul Mării Negre vezi I. V. Zeest, *op. cit.*, regretăm că amfora întregă descoperită la Inkerman nu este ilustrată în lucrarea lui Zeest, ci doar în arhiva Institutului de Arheologie.

⁵⁰ J. W. Hayes, *op. cit.*, p. 153, tip 34, fig. 25/A—78, datată la mijlocul sec. II e.n. După cum se vede și din forma amforei din muzeul constănțean, baza este conică și nu tubulară, astfel că acestui tip i-am putut eventual atribui baza A—85 și nu A—81—2.

⁵¹ Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, inv. nr. 22056.

⁵² Pentru bibliografia acestor descoperiri v. Cl. Panella, *op. cit.*, nota 24.

⁵³ J. Eiwanger, *op. cit.*, pl. 61/III—553.

⁵⁴ Calculul matematic pe care l-am făcut unor amfore Dr. 20 publicate de A. Guénoche—A. Tcherna, în *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'études des amphores (Roma 27—29 mai 1974)*, Roma, 1977, p. 256, nr. 1—8 ne-au indicat capacități varînd între 50—120 l.

* Toate dimensiunile sînt date în centimetri.

- 3 Malul Alb—Tecuci, Muzeul de Istorie Tecuci, fără nr. inv.
Dg = 17; Dt = 4,6/3,8; Dm = 46; I = 103; Fig. 1/2 a, b.
- 4 Poiana—Tecuci, Muzeul de Istorie Tecuci, inv. nr. 6117.
Dg = 11,7; Dt = 3,8/2,8; Dm = 26,5; I = 85; Fig. 1/4 a, b.
- 5 Troesmis, Muzeul Deltei Dunării, Tulcea, inv. nr. 2019.
Dg = 12,5; Dt = 5/4; Dm = 48; I = 98; Fig. 2/1.
- 6 Poiana—Tecuci, Muzeul de Istorie Tecuci, inv. nr. 6221.
Dg = 16; Dt = 4,6/3,6; Dm = 46,8; I = 114; Fig. 2/2 a, b.
- 7 Poiana—Tecuci, Muzeul de Istorie Tecuci, fără nr. inv.
Dg = 17,5; Dt = 5,2/4,2; Dm = 50; I = 95; Fig. 2/3 a, b.
- 8 Tomis, Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, inv. nr. 12224.
Dg = 18; Dt = 5/3,2; Dm = 47; I = 99; Fig. 3/1 a, b.
- 9 Tomis, Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, inv. nr. 2870.
Dg = 18; Dt = 5/3; Dm = 50; I păstrată = 92; Fig. 3/2.
- 10 Histria, Muzeul cetății Histria, inv. nr. V—35141.
Dg = 16; Dt = 5,6/4; Dm = 58; Ip = 79; Fig. 3/4 a, b.
- 11 Callatis, Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, inv. nr. 15677.
Dg = 16; Dt = 5,3/3,5; Dm = 58; I = 93; Fig. 4/1 a, b.
- 12 Agighiol, Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 4203.
Dg = 17; Dt = 6/5; Dm = 66; Ip = 97; Fig. 4/2 a, b.
- 13 Straja, Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, inv. nr. 4627.
Dg = 18; Dt = 5,5/5; Dm = 46; I = 99; Fig. 5/1 a, b.
- 14 Babadag—Topraichioi, Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 25307.
Dg = 10,8; Dt = 3/2,1; Fig. 6/1.
- 15 Tomis, Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, inv. nr. 22056.
Dg = 12,5; Dt = 3,6/2,3; Dm = 40; I = 70; Fig. 6/4 a, b.
- 16 Noviodunum, Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 40379.
Dg = 13,6; Dt = 5,4/2,5; Dm = 42,5; I = 71; Fig. 7/3 a, b.
- 17 Nufăru, Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 40245. Dg = 13; Fig. 7/4.
- 18 Independența (Murighiol), Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 40244.
Dg = 10; Fig. 7/5.
- 19 Tomis, Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, inv. nr. 7892.
Dg = 13,8; Dt = 4,8/3,4; Dm = 47; I = 70; Fig. 8/2 a, b.
- 20 Marea Neagră, Muzeul Marinei Constanța, fără nr. inv.
Dg = 18; Dt = 5/2,5; Dm = 45; I = 88; Fig. 8/1 a, b.

AMPHORES ROMAINES DE GRANDE CAPACITÉ. CONSIDÉRATIONS TYPOLOGIQUES

RESUMÉ

L'auteur présente l'évolution typologique de quelques types d'amphores romaines découvertes dans les *oppida* gétiques situés à l'est des Carpathes et dans la Dobroudja antique.

TYPE I

Pâte de couleur orange-brique, ayant quelques-fois le noyau gris, des grains blancs (du calcaire ?) et des grains violets (de l'oxyde de fer). La bouche est évasée et en bourrelet, le col allongé cylindrique, les anses massives; le corps conique finit par un pied massive.

La première variante doit être, probablement, celle découverte à Aegyssus (fig. 1/1), Poiana-Tecuci, Brad-Roman, Răcătău-Bacău. Elle est datée au commencement de notre ère. La capacité du récipient varie entre 60—80 l. La deuxième variante est représentée par l'amphore de Răcătău-Bacău (fig. 1/3), ayant une capacité de cca 70 l et datée probablement dans le premier siècle de notre ère. La troisième variante est

représentée par le récipient de Malul Alb-Tecuci (fig. 1/2) et a une capacité de 60 l. Une autre amphore, découverte à Poiana (fig. 1/4) a une capacité de seulement 15 l et représente la sousvariante fractionnaire de celle découverte à Malul Alb. Les deux sont datées dans le Ier siècle de notre ère. La dernière variante est celle de Troesmis (fig. 2/1) datée au IIème siècle de notre ère et ayant une capacité de 40 l.

TYPE II

La pâte est semblable à celle du type antérieur. Il y a sept variantes datées de la fin du Ier siècle av.n.è. jusqu'au VIème siècle de n.è. Jusqu'au milieu du IIème siècle de n.è. la bouche est en bourrelet pour devenir tronconique dans les siècles suivants. En coupe les anses sont presque rectangulaires pendant le Ier siècle de n.è., devenant ovales et présentant quelques stries longitudinales sur leur face extérieure. Pendant le Ier siècle de n.è. le col est tronconique et haut, devient dans le IIème siècle plus petit, pour redevenir haut dans les siècles suivants. Le corps ovoïde finit par un pied massif; il est un peu conique dans le Ier siècle de n.è. et devient piriforme dans le deuxième siècle, dans sa partie supérieure et inférieure apparaissant des rainures. La première variante apparaît probablement à la fin du Ier siècle de n.è. à Poiana-Tecuci (fig. 2/2) et a une capacité de cca 78 l. La deuxième variante apparaît probablement dans le premier siècle de n.è. à Tomis (fig. 3/1,2), ayant une capacité de cca 62 l et 67 l. La troisième variante découverte à Aegyssus (fig. 2/6) et Poiana (fig. 2/3), ayant une capacité de cca 78 l, est datée dans la deuxième moitié du Ier siècle de n.è. La quatrième variante, découverte à Ostia (fig. 3/3) a une capacité de cca 53 l et est datée probablement à la fin du Ier siècle — commencement du IIème siècle de n.è. La cinquième variante (IIème siècle de n.è.) est découverte à Callatis (fig. 4/1) ayant une capacité de 114 l. La variante numéro six fut trouvée à Agighiol, Independența-Murighiol, au nord de la Mer Noire, à Athènes, Corinth, Knossos et Rome (fig. 4/2); elle est datée dans la deuxième moitié du IIIème siècle de n.è. La variante numéro sept fut découverte à Babadag-Topraichioi, Independența-Murighiol, Sacidava, Dinogetia, Histria et Tropaeum Traiani (fig. 3/4).

TYPE III

Pâte de couleur rose, plus rarement de couleur brique, fine, dure, compacte avec des grains violets, du quartz fin; engobe de même argile. Probablement d'origine sinopéenne.

Pendant presque mille ans (IVème siècle av.n.è. — Vème siècle de n.è.) ce type a conservé la pâte de la même couleur et texture. Le col présente une faible enflure. Les anses qui furent rondes en coupe pendant longtemps deviennent ovales vers la fin, changement accompagné aussi par l'apparition d'une faible rainure à l'intérieur du col vers l'attache supérieure de l'anse. Le corps, ovoïde pendant l'époque hellénistique a une tendance vers le conique dans les Ier siècle av.n.è. — Ier siècle de n.è. pour redevenir ovoïde pendant les siècles suivants. Les variantes hellénistiques furent présentées par I. V. Zcest (fig. 4/3,4). La variante du Ier siècle av.n.è. a le col gonflé et le pied en torsade (fig. 4/4). La variante datée au Ier siècle de n.è. fut trouvée à Straja (fig. 5/1) et a une capacité

de cca 52 l. On considère que l'amphore trouvée à Ilurat (fig. 5/2) est datée au IIème siècle de n.è. et celle de Kimmerik (fig. 6/3) datée au IIIème siècle de n.è. Les amphores de Knossos (fig. 5/3) et de Mirmekion sont datées à la fin du troisième siècle—le commencement du IVème siècle, la dernière variante est celle trouvée à Babadag-Topraichioi, datée dans la première moitié du Vème siècle (fig. 6/1).

TYPE IV

La pâte beige-orange, dure, avec des grains blancs et bruns, engobe de même argile. La bouche est un peu évasée vers l'extérieur et grossie vers l'intérieur, ayant un seuil sur sa face intérieure, probablement pour fixer le couvercle. Vers le IVème—Vème siècle ce seuil disparaît. L'attache supérieure des anses est sur les lèvres. En coupe les anses sont ovoïdes et aplatties avec des rainures sur la face extérieure. Le col tronconique est bas dans le deuxième siècle et devient plus haut pendant les IIIème—IVème siècles. Le corps ovoïde a des faibles rainures vers le bas. Les parois sont épais et la base tronconique. La première variante (première moitié du IIème siècle) apparaît à Noviodunum (fig. 7/3). La deuxième variante (deuxième moitié du IIème siècle) fut découverte à Knossos (fig. 7/2). Les deux fragments découverts à Nufărul (fig. 7/3) et probablement Demetrias sont datés dans la première moitié du IIIème siècle. Les amphores découvertes à Tomis (fig. 8/2), Tyras, Mirmekion, Olbia et Tarsus sont datées dans la deuxième moitié du IIIème siècle. Un grand nombre d'exemplaires appartenant à la variante du IVème siècle fut trouvé à Independența-Murighiol (fig. 7/5) et la dernière variante est représentée par l'amphore de Rome, datée dans le deuxième quart du Vème siècle (fig. 7/1). La capacité de ces amphores varie entre 50—60 l, mais il y a aussi des amphores fractionnaires.

Vers la fin de l'article on présente deux autres types d'amphores dont on ne connaît pas encore l'évolution morphologique, étant des découvertes singulières en Dobroudja. Comme il s'agit d'exemplaires complets, ces amphores complètent nos connaissances sur leur morphologie.

Le premier exemplaire fut découvert par des pêcheurs dans la Mer Noire, zone de Constantza. Il appartient au type Zeest 73 (fig. 8/1), ayant une capacité de cca 63 l. L'amphore semble être spécifique pour le Pontus Euxinus, mais quelques exemplaires furent découverts aussi à Knossos.

La dernière amphore, appartenant au type Mau XXVII—XXVIII, fut découverte à Tomis (fig. 6/4). La pâte est beige, fine. Elle se distingue de l'amphore de Pompei (fig. 6/2) par le col étroit et le corps moins cylindrique. La capacité est de 50 l.

On ajoute ainsi de nouveaux points sur la carte des découvertes appartenant à ces deux types.

En ce qui concerne le contenu de ces amphores, l'auteur pense qu'il s'agit d'un produit plus léger que le vin, peut-être l'huile ou les céréales.

L'esquisse d'évolution typologique faite dans cet article doit être considérée comme une hypothèse de travail. Les prochaines découvertes provenant des complexes archéologiques fermement datés pourront établir une évolution typologique plus exacte.